

УДК 343.2

О. М. Костира*здобувач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії**Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ***ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ГРАБЕЖІВ І РОЗБОЇВ, УЧИНЕНИХ РАНІШЕ ЗАСУДЖЕНИМИ ОСОБАМИ**

Постановка проблеми. Криміналістична характеристика є найбільш новою складовою методики розслідування окремого кримінального правопорушення. Зазначена наукова категорія по своїй природі повинна групувати найбільш загальні та криміналістично значимі ознаки суспільно-небезпечного діяння з майбутнім їх використанням в процесі розслідування. В той же час, для її нормального та ефективного функціонування необхідно докладне дослідження матеріалів кримінальних проваджень з подальшим аналізом окремих елементів криміналістичної характеристики. Для розслідування грабежів та розбоїв, учинених раніше засудженими особами, побудова чіткої структури взаємопов'язаних елементів також має велике значення. Завдяки використанню кореляційних зв'язків можливе висунення найбільш точних версій, планування розслідування в цілому. Тому дослідження зазначеного питання є досить важливим для розслідування досліджуваного виду кримінальних правопорушень.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженням змісту та структури криміналістичної характеристики займалися такі відомі вчені як В.П. Бахін, О.Я. Баєв, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, А.Ф. Волобуєв, В.Г. Гончаренко, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, О.Н. Колесніченко, В.В. Лисенко, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'яничков, С.І. Мінченко, М.В. Салтєвський, Р.Л. Степанюк, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та ін. Проте криміналістичне забезпечення проведення допитів під час розслідування грабежів та розбоїв, учинених раніше засудженими особами, не досліджувалися з урахуванням нагальних потреб правоохоронної практики, а також новітніх нормативно-правових актів.

Метою даної статті є дослідження сутності та системи криміналістичної характеристики грабежів і розбоїв, учинених раніше засудженими особами.

Виклад основного матеріалу. Починаючи розгляд криміналістичної характеристики, одразу вкажемо на важливість даної наукової категорії. Зокрема, Є.П. Іщенко акцентує увагу на те, що, працюючи по конкретній кримінальній справі, слідчий нерідко зустрічається з труднощами в з'ясуванні криміналістичних особливостей того

або іншого виду чи групи злочинів, а також у виборі оптимальних підходів до їхнього розкриття і розслідування. Іншими словами, йому необхідна, образно кажучи, криміналістична матриця розслідування, наклавши яку на сформовану (або вихідну) слідчу ситуацію, він міг би чітко зорієнтуватися, що і як йому слід зробити для встановлення і викриття винних осіб і виправдання невинних, якщо вони через обставини, що склалися, виявилися під підозрою [1, с. 120-121].

В свою чергу, В.В. Радаєв визначає основними напрямками практичного застосування криміналістичної характеристики:

- виявлення злочинів;
- висунення версій про злочинний характер тієї чи іншої події;
- висунення версії про особу злочинця;
- висунення версії про вчинення злочину групою осіб;
- використання відомостей про типові місця приховання та реалізації викраденого для розшуку предметів посягання;
- застосування даних про механізм слідотворення для правильного визначення кола можливих джерел інформації про злочин, більш цілеспрямованої роботи з їх виявлення, для виявлення матеріальних слідів злочину в ході огляду [2, с. 17-19].

Тобто використання даної категорії найбільш важливим є на початковому етапі розслідування злочинів, коли здебільшого існує дефіцит вихідної інформації. З цього приводу О.М. Басалаєва та В.О. Гуляєва наголошує на то, що криміналістична характеристика – це склад події даного виду злочину, що вказує на його стійкі ознаки, які виявляються зовні як певна за змістом, жорстко пов'язана система матеріальних та інтелектуальних слідів [3, с. 100].

А вже В.В. Лисенко зауважував, що досліджувана наукова категорія має практичне призначення не лише у випадку встановлення типових зв'язків між її елементами. Крім того, може бути також ефективно застосована у діяльності слідчих органів за наявності нетипових особливостей окремих елементів чи зв'язків. Виходячи з наведеного, можна зазначити, що до змісту криміналістичної характеристики необхідно включати інформацію про злочини, яка має одиничні прояви [4, с. 234].

Цікавою в даному ракурсі є позиція В.К. Гавла, який призначенням криміналістичної характеристики злочину визначає надання типової відповіді на питання про те, як відбувається в різних ситуаціях підготовка, вчинення й приховування окремих видів злочинів, які сліди чи наслідки вчиненого залишаються саме в цих ситуаціях і чому, якими є їх зв'язки з особистістю злочинця, місцем, часом злочину тощо [5, с. 209]. Криміналістична характеристика злочину має не тільки інформаційну роль, про що наголошує І.Ф. Герасимов, але й слугує фактичною базою для вирішення питань, що розглядаються в інших структурних елементах. Серед них автор вказує наступні: 1) відомості про способи вчинення злочинів надають можливість класифікації їх у методичних цілях та розробки окремих методик розслідування, або диференціювати методичні положення в рамках загальної методики; 2) висунення версій та планування розслідування; 3) тактики окремих слідчих дій [6, с. 8-10].

Стосовно поняття криміналістичної характеристики слід зазначити, що, наприклад, В.К. Весельський визначає її як засновану на практиці правоохоронних органів та криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи або конкретного злочину, яка має на меті оптимізацію процесу розкриття та розслідування злочинів [7, с. 88]. А вже О.Н. Колесніченко та В.О. Коновалова з цього приводу зазначають наступне: по-перше, криміналістична характеристика – це відомості про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду. По-друге, це система відомостей, яка спирається на структуру складу злочину (кримінальне право) та відповідну структуру предмету доказування (кримінально-процесуальне право). По-третє, це система відомостей, яка включає дані про закономірні зв'язки статистичного характеру між ознаками злочинів певного виду. По-четверте, це система відомостей, яка слугує побудові і перевірці слідчих версій. Саме з урахуванням цих положень вченими було сформульовано визначення поняття криміналістичної характеристики як системи відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду, яка відбиває закономірні зв'язки між ними і слугує побудові і перевірці слідчих версій в розслідуванні конкретних злочинів [8, с. 16-20].

В свою чергу, А.В. Старушкевич формулює цю наукову категорію як засновану на практиці правоохоронних органів та криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи або конкретного злочину, яка має на меті оптимізацію процесу розслідування злочинів. І, в свою чергу формулюючи зазначене поняття, автор визначав криміналістичну характеристику як модель сис-

теми зведених відомостей про криміналістично значимі ознаки виду, групи або конкретного злочину [9, с. 9], що ми підтримуємо.

Говорячи про систему криміналістичної характеристики грабежів і розбоїв, учинених раніше засудженими особами, слід одразу зазначити, що її наповнення вчені також визначали по-різному. Так, Р.Л. Степанюк, досліджуючи структури окремих криміналістичних методик, акцентує увагу на тому, що однотипність будови видових, підвидових та комплексних методик, включаючи до них криміналістичну характеристику відповідно виду, підвиду злочинів або їх комплексу [10, с. 157].

А вже А.Ф. Волобуєв говорить про те, що, наприклад, криміналістична характеристика розкрадань майна повинна відбивати традиційні елементи їх механізму але з урахуванням тієї специфіки, яку накладає на них підприємницька діяльність, а також взаємні зв'язки з іншими злочинами, оскільки вони утворюють єдину технологію злочинної діяльності: особливості предмета посягання (матеріальні цінності, грошові кошти, цінні папери); обстановка вчинення злочину (загальноекономічні і правові умови підприємницької діяльності, організаційно-правові форми підприємств, стан контролю з боку відповідних державних органів, місце знаходження суб'єктів підприємництва та існування між ними певних відносин тощо); способи підготовки, вчинення і приховування розкрадання (прийоми створення сприятливих умов для заволодіння майном, прийоми безпосереднього заволодіння майном та його використання, заходи щодо маскуванню розкрадання, вчинення супутніх розкраданню злочинів); сліди розкрадання (документів та речових доказів, свідчень осіб, що вказують на протиправне заволодіння майном); особливості суб'єкта розкрадання та супутніх злочинів (підприємця-фізичної особи, посадових осіб і службовців юридичної особи – суб'єкта підприємництва); особливості потерпілого від розкрадання (підприємця, окремих громадян) [11, с. 35].

Зі свого боку, Г.А. Магусовський розкриває взаємозв'язок елементів досліджуваної наукової категорії як накопичення і джерело відомостей про певні види злочинів, виконуючи інформаційну функцію, становить собою єдину інформаційну систему. Використання останньої можливо шляхом одержання й аналізу відомостей щодо окремих елементів і встановлення зв'язків між ними. У цьому розумінні всі елементи системи теоретично рівнозначні і поділяти їх на основні та другорядні недоцільно. У той же час використання такої інформаційної системи вимагає в кожному конкретному випадку виокремлення ключового елемента, через який можна здійснити «вхід» у систему з метою одержання необхідної інформації. Виокрем-

лення ключового елемента для конкретного випадку залежить від слідчої ситуації, що склалася на даному етапі розслідування, а також від того, які вихідні дані має слідчий і які з них необхідно встановити. Аналіз кримінальних справ щодо злочинів різних категорій показує, що значна частина їх учиняється способами, ознаки яких не завжди очевидні. Тому їх виявлення й пояснення вимагають у першу чергу знань і використання систематизованого опису способів злочинів [12, с. 149].

Інші науковці наголошують на тому, що взаємозв'язок криміналістичної характеристики, предмета доказування і кримінально-правової характеристики полягає у використанні певною особою названих категорій в процесі розслідування конкретного діяння. При цьому окремі ознаки виявленого посягання дозволяють вибудувати первинну кримінально-правову характеристику, яка, в свою чергу, визначає кваліфікацію злочину і напрямок дій по встановленню предмета доказування, внаслідок чого в результаті розслідування встановлюються всі обставини конкретного злочину і визначається остаточно кримінально-правова характеристика, на основі якої формується криміналістична характеристика конкретного злочину. Таким чином, всі зазначені наукові категорії не є взаємозамінними і взаємодоповнюючими, оскільки виконують різні завдання, але в той же час, надаючи один на одного вплив, послідовно сприяють реалізації власних завдань [13, с. 8].

Продовжуючи цю думку вважається доцільним привести позицію В.О. Малярова, яка акцентує увагу на тому, що ні кримінально-правова, ні кримінологічна, ні інші характеристики злочинів не здатні охопити низку ознак, що мають важливе значення для формування й реалізації криміналістичних методик. До таких ознак належать, зокрема, пов'язані з діями, спрямованими на підготовку до вчинення злочину та приховування його слідів, з механізмом слідоутворення тощо. Вони не входять до числа кримінально-правових чи кримінологічних, оскільки не мають правового значення й необхідних змістовних ознак. Відомості, наведені в цих характеристиках, не є однопорядковими й конкуруючими, хоча досить близькі за суттю. Вони призначаються для вирішення різних завдань, є складовими елементами різних систем, тому можуть вивчатися паралельно та в комплексі [14, с. 114].

З огляду на зазначене, І.О. Возгрін вказував на те, що структура криміналістичної характеристики злочинів повинна включати наступні елементи: характеристику вихідної інформації, відомості про предмет злочинного посягання, дані про особи приготування, вчинення, та приховування злочинів, відомості про типову особу злочинця і потерпілого, загальні відомості про найбільш розповсюджені мотиви злочинів. Також автор приєд-

нується до тих категорій вчених, які вважають, що характеристика предмета доказування повинна бути одним з структурних елементів криміналістичної характеристики злочинів [15, с. 109-110].

А вже В.С. Кузьмічов та Г.І. Прокопенко до системи досліджуваної наукової категорії відносять: предмет безпосереднього злочинного посягання (найрізноманітніші об'єкти органічного та неорганічного походження); спосіб вчинення злочинів в його широкому розумінні (обставини приготування, вчинення і приховування злочину, образ дії суб'єкта, що використовується для досягнення поставленої мети); типу «слідову картину» злочину в її широкій інтерпретації (сукупність джерел матеріальних та ідеальних відображень у навколишній матеріальній обстановці вчиненого злочину); особу злочинця (опис людини як соціально-біологічної системи, властивості та ознаки якої відображуються у матеріальному середовищі); особу потерпілого (для окремих видів чи груп злочинів: демографічні дані, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки і стосунки, ознаки віктимності тощо) [16, с. 253].

Зі свого боку, А.В. Іщенко серед її елементів виокремлював наступні: слідову картину, спосіб вчинення злочину, предмет злочинного посягання, дані щодо особи злочинця та особи потерпілого [17, с. 181]. А. Г. Філіппов серед елементів криміналістичної характеристики конкретного виду злочинів виділяє наступні: предмет злочинного посягання; спосіб скоєння та приховування злочину; час, місце, обстановка; особливості слідів, що залишаються злочинцями; особа злочинця і потерпілого [18, с. 332].

Як бачимо, елементи криміналістичної характеристики злочинів виділяються в науковій літературі досить по-різному. Але всі її елементи повинні утворювати єдину систему. Адже саме використання її інформаційного компоненту має найбільше практичне значення. Це пояснюється тим, що працівник поліції, зіставляючи типізовану модель якогось виду суспільно-небезпечного діяння з криміналістично значущими ознаками, може визначати подальші напрямки розслідування та проводити певні дії.

З огляду на те, що нами досліджується конкретний суспільно-небезпечний прояв, вважаємо за потрібне розглянути можливість існування окремих елементів в системі криміналістичної характеристики грабежів і розбоїв, учинених раніше засудженими особами.

Наприклад, А.Т. Бекбулатова зазначає, що елементний склад криміналістичної характеристики грабежів і розбійних нападів, скоєних неповнолітніми, стосовно до початкового етапу розслідування, обумовлений їх психовіковими особливостями і являє собою: відомості про особу неповнолітнього злочинця; вихідну інформацію

про скоєному діянні; відомості про особу потерпілого; відомості про предмет злочинного посягання; відомості про обстановку вчинення злочину; відомості про спосіб вчинення злочину (діяльність з підготовки, безпосереднього здійснення злочину, а також приховування його слідів; механізм слідоутворення) [13, с. 9].

В свою чергу, Г.В. Щербакова до основних елементів криміналістичної характеристики грабежів та розбоїв відносить: предмет злочинного посягання; спосіб злочинного посягання; обстановку вчинення злочину; характеристику особи потерпілого та злочинця; типову слідову картину. Автор наголошує на тому, що з урахуванням особливостей вчинення розбійних нападів при розгляді криміналістичної характеристики даної категорії злочинів можливо встановити зв'язок між її елементами: особою злочинця і місцем вчинення злочину; мотивом та особою; способом, місцем та часом вчинення злочину та іншими елементами криміналістичної характеристики цих злочинів. Найбільшу практичну цінність становлять, насамперед, зв'язки, що дозволяють визначити оптимальні шляхи пошуку та викриття злочинця [19, с. 41].

Отже, в системі криміналістичної характеристики грабежів і розбоїв, учинених раніше засудженими особами, ми визначили наступні елементи:

- спосіб вчинення злочину;
- обстановка вчинення злочинного діяння;
- «слідова картина»;
- предмет злочинного посягання;
- особа потерпілого;
- особа злочинця.

Висновки. Констатуючи вищенаведене, відмітимо, що сутність та система криміналістичної характеристики грабежів і розбоїв, учинених раніше засудженими особами, є важливою складовою методики розслідування цього кримінального правопорушення. Зазначена наукова категорія по своїй природі групує найбільш загальні та криміналістично значимі ознаки суспільно-небезпечного діяння з майбутнім їх використанням в процесі розслідування. В той же час, для її нормального та ефективного функціонування необхідно докладне дослідження матеріалів кримінальних проваджень з подальшим аналізом окремих елементів криміналістичної характеристики. Нами виокремлено найбільш характерні елементи досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

Література

1. Ищенко Е.П. Проблемы криминалистической характеристики преступлений // 50 лет в криминалистике. К 80-летию со дня рождения Р.С. Белкина. Матер. межд. науч. конф. – Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2002. – С. 120-121.

2. Радаев В.В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике: лекция / В.В. Радаев. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1987. – 24 с.

3. Басалаев А.Н., Гуняев В.А. Криминалистическая характеристика преступления (общее понятие и практическое значение) // Методика расследования преступлений. – М.: Юрид. лит., 1976. – С. 99-100.

4. Лисенко В.В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (Теорія та практика): монографія / В.В. Лисенко. – К.: Логос, 2004. – 324 с.

5. Самыгин Л. Д. Расследование преступлений как система деятельности / М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, 1989. 182 с.

6. Герасимов И.Ф. Криминалистические характеристики преступлений в структуре частных методик / И.Ф. Герасимов // Криминалистическая характеристика в методике расследования преступлений. – Свердловск: УрГУ. – 1978. – С. 8-10.

7. Весельський В.К. Криміналістична характеристика злочинів // Право України. – 2001. – № 5. – Ст. 86-88.

8. Колесниченко А.Н., Коновалова В.Е. Криминалистическая характеристика преступлений. Учеб. пособие. Харьков: Юрид. ин-т, 1985. – 93 с.

9. Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика злочинів: Навч. посібник / А.В. Старушкевич. – К., 1997. – 44 с.

10. Степанюк Р.Л. Структура окремих криміналістичних методик розслідування злочинів / Р.Л. Степанюк // Право і Безпека. – 2011. – № 4 (41). – С. 154-158.

11. Волобуєв А.Ф. Криміналістична характеристика розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності // Вісник Університету внутрішніх справ. Вип. 2. Харків. 1997. С. 26-37.

12. Матусовский Г.А. Структура криминалистической характеристики злочинів // Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів / За ред. В.Ю.Шепітька. – Харків: Право, 1998. – С. 149.

13. Бекбулатова А.Т. Первоначальный этап расследования грабежей и разбойных нападений, совершаемых несовершеннолетними / Автореф. дисс. ... к.ю.н. по специальности 12.00.09. Южно-Уральский государственный университет. Челябинск. 2010. 24 с.

14. Малярова В.О. Криміналістична методика: питання співвідношення криміналістичної характеристики з іншими // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Серія Право. Випуск 35. Частина I. Том 3. С. 111-113.

15. Возгрин И.А. Введение в криминалистику: история, основы теории, библиография / И.А. Возгрин. – СПб. 2003. – 475 с.

16. Кузьмічов В.С. Криміналістика: навч. посіб. / За заг. ред. В.Г. Гончаренка та Є.М. Моїсєєва. К.: Юрінком Інтер, 2001. – 368 с.

17. Іщенко А. В. Фундаментальні та прикладні криміналістичні категорії / А. В. Іщенко // Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: Міжнародна науково-практична конференція 5 листопада 2010 р., м. Запоріжжя: матеріали у 3 част. – Запоріжжя. – 2010. – Ч. 1. – С. 180-182.

18. Филиппов А.Г. Криминалистика: учеб. бник / А.Г. Филиппов, А.Ф. Вольинский. – М.: Издательство «Спарк», 1998. – 543 с.

19. Щербакова Г.В. Початковий етап розслідування розбоїв, вчинених з метою заволодіння приватним майном громадян / Дис. ... к.ю.н. зі спеціальності 12.00.09. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ. 2006. 213 с.

Анотація

Костира О. М. До питання дослідження криміналістичної характеристики грабежів і розбоїв, учинених раніше засудженими особами. – Стаття.

Наукова стаття присвячена висвітленню деяких аспектів розслідування грабежів і розбоїв, учинених раніше засудженими особами. Розглядаються сутність та система криміналістичної характеристики для більш швидкого розслідування кримінального правопорушення.

Ключові слова: грабежі, розбої, раніше засуджена особа, криміналістична характеристика, слідчі (розшукові) дії, тактика.

Аннотация

Костыря А. Н. К вопросу исследования криминалистической характеристики грабежей и разбоев, совершенных ранее судимыми лицами. – Статья.

Научная статья посвящена освещению некоторых аспектов расследования грабежей и разбоев, совершенных ранее судимыми лицами. Рассматриваются содержание и структура криминалистической характеристики для более быстрого и эффективного расследования преступления.

Ключевые слова: грабежи, разбои, ранее осужденный, криминалистическая характеристика, следственные (розыскные) действия, тактика.

Summary

Kostyria O. M. On the issue of the investigation of the forensic description of robbery and robbery committed earlier convicted persons. – Article.

The scientific article is devoted of some aspects of investigation of robberies made earlier by convicted persons. The features of the interaction of the content and structure of criminalistic characteristics for faster and effective investigation of the crime are devoted too.

The essence and system of forensic characteristics of apartment thefts made by previously convicted persons is an important part of the method of investigation of this criminal offense. In the system of forensic characteristics of the investigated variety of criminal offenses, the following elements are distinguished: the method of committing a crime; situation of commission; "trace picture"; the subject of a criminal offense; victim's person; the offender's person. These elements were determined in view of their significance in the practice of police officers for use in the investigation of apartment thefts committed by previously convicted persons.

Key words: robbery, previously convicted person, criminalistic characteristic, investigation (investigative) actions, organization, tactic.